

УДК 316.42:

Кондратюк О. І., к.е.н, доцент (kondratk@ukr.net) ©*Київський національний торговельно-економічний університет*

ЕКСПОРТ ПРОДУКЦІЇ ЯК ПОКАЗНИК ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті розглянуто можливість зернопродуктового підкомплексу адаптуватися до сучасних вимог світових ринків, які продиктовані умовами глобальної конкуренції, визначено проблеми реалізації конкурентних переваг та необхідність їх посилювати

Ключові слова: *кон'юнктура, експорт, конкурентоспроможність, світовий ринок, конкурентні переваги, експортний потенціал.*

Постановка проблеми. Функціонування та розвиток зернопродуктового підкомплексу в сучасних умовах, характеризується його розвитком у напрямку підвищення конкурентоспроможності, як цього вимагає вплив світових ринків. Експортний потенціал України на ринку зерна зростає, а от внутрішнє споживання, залишається відносно стабільним, але у перспективі можливі тенденції до зменшення. Це пов'язано з рядом причин, які стосуються скорочення населення і зміни структури харчування в бік зменшення споживання борошняних виробів; поява сучасних технологій в тваринництві веде до реструктурування кормової бази; зростання якості насіння неминуче викличе не тільки зростання врожаю, але і скороченням посадкового фонду. Тому, якщо у тваринництво і зернову галузь придуть передові технології, то загостриться проблема надмірної кількості фуражного і продовольчого зерна, а відсутність експортних можливостей в галузі призведе до перевиробництва. А це вказує на необхідність інтеграції України у світовий економічний простір, пошук стійких ніш реалізації виробленої продукції, змушує приділяти більше уваги експорту продукції зернопродуктового підкомплексу.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями конкурентоспроможності та експорту продукції зернопродуктового підкомплексу займаються відомі українські науковці, зокрема В. І. Бойко[1], П.І. Гайдуцький[2], В.Я. Месель-Васеляк, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук[3], Л.М. Худолій, О.М. Шпичак та інші, але незважаючи на суттєвий вклад у вирішення цих питань не всі вони повністю розглянуті, а особливо ті, що стосуються потенційних можливостей зернопродуктового підкомплексу, що підтверджується нестабільною ціновою динамікою на ринку, періодичними адміністративними заборонами на експорт зерна тощо.

Метою дослідження є визначення тенденцій і факторів, що впливають на розвиток зернопродуктового підкомплексу та формують конкурентоспроможність та сприяють збільшенню експорту його продукції.

Виклад основного матеріалу. Зерно й продукція його переробки завжди були основним джерелом фінансових надходжень, незамінною економічною та матеріальною базою для сільськогосподарських товаровиробників держави [4]. Зернопродуктовий підкомплекс України є стратегічним для економіки держави, що визначає обсяги пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна і продукції тваринництва, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту [5]. Внутрішнє споживання продукції зернопродуктового підкомплексу формується відповідно до витрат зерна на насіння, продовольчі потреби, корми для тваринництва, переробку у промисловості, а от зовнішнє визначається впливом кон'юнктури внутрішнього ринку та ситуацією на зовнішньому (світовому) ринку.

Урожай зернових у 2011 році, склав 56,7 млн. тон зерна, а експорт близько 22,5 млн.тон., це звичайно перевищило показник попереднього періоду на 87,5%, коли експорт склав лише 12,0 млн.тонн. Що стосується потреб внутрішнього ринку, то він знаходиться у межах 27-28 млн. тонн. Щорічно Україна експортує 45-50% урожаю зернових, тому світовий ринок відіграє ключову роль у напрямку розвитку зернопродуктового комплексу. У 2012 року урожай становив близько 47 млн. тонн, що на 17% менше попереднього року, але це дає можливість прогнозувати експортний потенціал зернових з України у 2012/2013 маркетинговому році на рівні 23-24 млн. тонн. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 19 березня 2013 року з України вже було вивезено 19 млн. тон зерна [6]. Згідно з оновленими прогнозами розвитку зернового ринку України в 2013/14 МР, експортний потенціал зернових і зернобобових в поточному сезоні оцінюється в 30,4 млн тонн, що на 30% перевищує показник попереднього сезону (23,3 млн тонн) [7].

Внутрішнє споживання зерна у поточному сезоні оцінюється на рівні 29,1 млн. т, з яких для харчових потреб надійде 23% цього зерна, забезпечення насінням - 13%, на корм худобі - 54%, нехарчової переробки - 6% [8].

Враховуючи наведені дані треба зазначити, що сьогодні необхідно виробляти таку продукцію, яка буде конкурентоспроможною на зарубіжних ринках, а в умовах глобалізації це є запорукою втримання позицій на внутрішньому ринку та включення у світовий простір.

Сприяння виходу продукції на зовнішній ринок є її конкурентоспроможність, яка складається з якісних і вартісних ознак продукції, що забезпечують задоволення конкретних потреб споживачів, а економічний ефект виражається величиною одержаного прибутку від реалізації продукції на цьому ринку. Крім цього, на рівень конкурентоспроможності продукції вказують такі економічні показники, як динаміка експорту продукції у вартісному та натуральному відтворенні; відношення прибутку від реалізації продукції на зовнішньому ринку до обсягу її експорту; «портфель» іноземних

замовлень, обсяг якого характеризує рівень попиту на продукцію вітчизняних підприємств та інші.

Конкурентоспроможність розглядається як комплексна категорія, що виражає обумовлену економічними, соціальними й політичними чинниками позицію на внутрішньому та зовнішньому ринках, та визначається можливістю протистояти міжнародній конкуренції. Виробництво конкурентоспроможної продукції у зернопродуктовому підкомплексі можливе при наявності потужних ринків, значної кількості виробників різних форм господарювання, що сприятиме забезпеченню необхідного співвідношення між попитом та пропозицією.

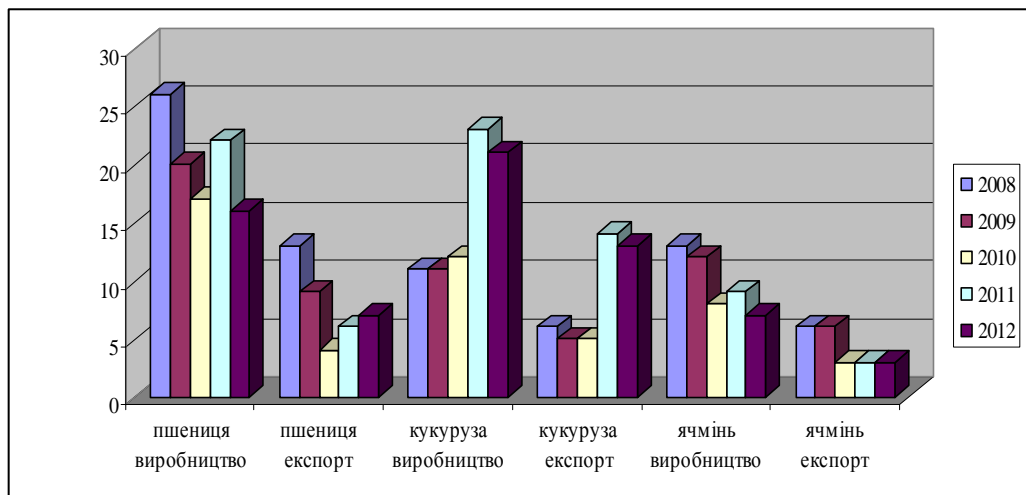
Показником підвищення конкурентоспроможності є динаміка експорту продукції, що повинна супроводжуватися разом із диверсифікацією та зростанням рівня модернізації, інновації продукції. За останні роки український зерновий ринок демонструє позитивну динаміку, як щодо виробництва, так і експортного потенціалу. Це дає реальну можливість Україні розширити ринки збуту і закріпитися на нових рубежах. Перед Україною відкриваються широкі перспективи на світовому ринку у зв'язку дефіцитом продовольства, зростанням попиту на біопаливо, а також відсутністю можливостей розширювати посівні площі і нарощувати продуктивність сільського господарства в основних аграрних країнах.

Що стосується стану зернового ринку України, то на нього впливають два потужних чинники: 1) розвиток світової біопаливної промисловості з використанням зерна як сировини; 2) розвиток експортної інфраструктури зернового ринку[9].

Сучасний стан зернового ринку України характеризується недосконалістю й циклічністю розвитку, а тому спонукає до подальшого вивчення цього питання. Враховуючи кон'юнктуру зовнішніх світових ринків на традиційний український експорт і зростання попиту на продовольство, ефективна робота щодо реалізації експортного потенціалу України в зернопродуктовому секторі матиме вирішальне значення як з точки зору покращення торговельного, так і в цілому платіжного балансу нашої держави [10]. Оскільки Україна відіграє далеко не останню роль у світовому експорті зерна, і зокрема пшениці, а також сприятливу для українських виробників і експортерів цінову кон'юнктуру, то одним з безперечних переваг є отримання доступу до зовнішніх ринків. Що стосується структури експорту зерна, то сьогодні вона має чітко виражену сировинну направленість, виходячи з цього, для зростання експорту необхідно звернути увагу на підвищення його якості (рис 1).

Що стосується споживання продукції зернопродуктового підкомплексу, то відповідно до офіційної статистики, динаміка обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні має стійку тенденцію до зниження (1,5 – 2% щорічно). Причини зниження обсягів виробництва хліба - скорочення чисельності населення України, зростання виробництва хліба міні-пекарнями та супермаркетами, зміни в структурі харчування громадян України

(переорієнтація споживача на інші продукти харчування). За попередніми даними Державної служби статистики, у 2012 році в Україні вироблено 1607,4 тис. тонн хліба та хлібобулочних виробів, що на 5,3% менше, ніж у попередньому році [11].

Рис 1. Порівняння показників виробництва та експорту основних зернових культур України в динаміці, млн. т, джерело [6]

Вчені відзначають, що в перспективі щорічний попит на пшеницю буде збільшує в середньому на 2% на рік (у країнах, що розвиваються - на 3%). Рівень розвитку зовнішньої торгівлі зерном є одним з основних показників забезпечення країн продовольством, характеристикою їх національного престижу в світі.

Позитивне сальдо агропродовольчої продукції сприяє покращенню ситуації зі станом платіжного балансу держави, так за останні десять років частка України в світовому експорті значно збільшилась (рис 2), так за період з 2009-2012 року експорт збільшився у 1,7 раза, зокрема зернових у 1,9, продукція борошномельно-круп'яної промисловості – 1,2, готові продукти із зерна - 1,8[12].

В сучасних умовах продукція сільського господарства і харчової промисловості формує значну частину українського експорту, так за 2011р. експортовано продукції сільського господарства і харчової промисловості на 12,8 млрд.дол.США (на 2,9 млрд.дол.США більше, ніж за 2010р.), що становить 18,7% вартості експорту України (проти 19,3% у 2010р.). У 2012 р найбільшого зростання досягнуто в експорті сільськогосподарських товарів (52,5 %). Загальний експорт зернових порівняно з січнем–жовтнем 2011 р. збільшився більш ніж удвічі, досягнувши 5,3 млрд дол. США. Зростання експорту зернових на понад 2,8 млрд дол. США стало основою загального зростання експорту з України [13].

Сьогодні ринок зерна контролюється такими експортерами як США, Австралія, Канада, країни ЄС, Росія, Індія, Аргентина, Казахстан та Україна. Україна веде експортні та імпорتنі операції щодо продовольства з 50 країнами світу. У 2012 р. Україна поставила в країни Євросоюзу 7,7 млн.т зерна на суму 1,9 млрд.дол. На другому місці за обсягом імпорту українського зерна знаходиться Єгипет, який купив в 2012 р 5,5 млн.т зерна на 1,4 млрд.дол. На третьому місці Саудівська Аравія - 1,9 млн.т на суму 509 млн.дол [14].

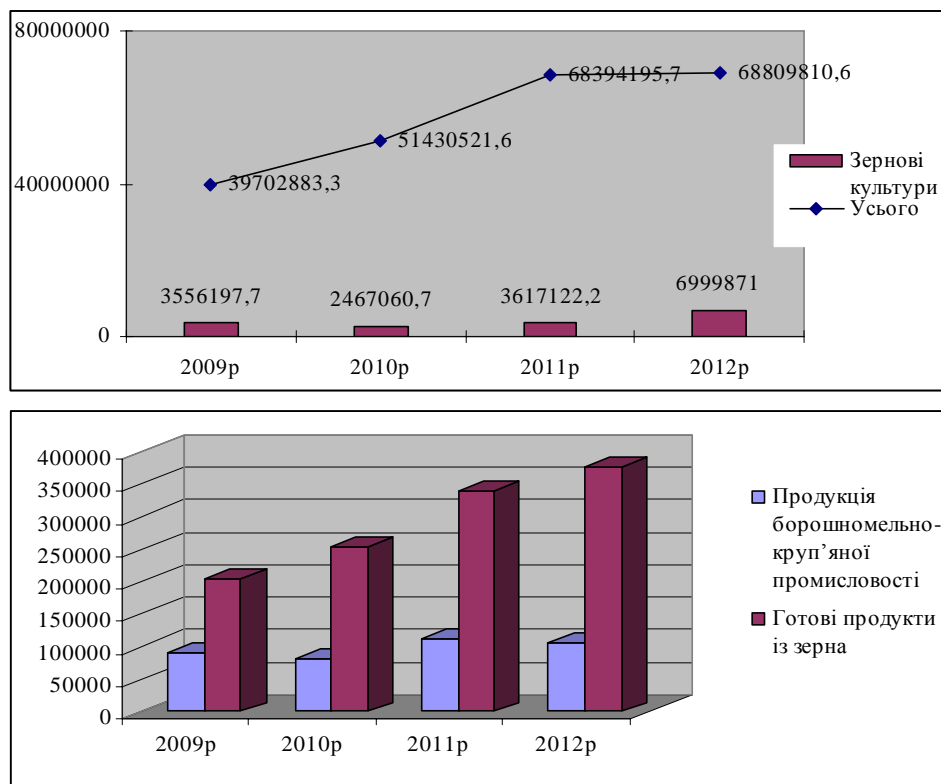

Рис. 2. Товарна структура зовнішньої торгівлі, тис.дол. США, джерело [12]

Але, не зважаючи на позитивні тенденції, є і негативні моменти, так збільшення виробництва в аграрному секторі супроводжується зниженням якості продукції, особливо це стосується зернових, так зростає питома вага фуражного зерна і становить понад 50 % [15]. Ця тенденція склалася під впливом низки чинників, а саме: порушення сільгоспвиробниками планомірної сортозміни; відсутності спостереження за якістю нових сортів зерна, що стримує їхнє поширення; зниження рівня внесення мінеральних та органічних добрив на 1 га землі. Також негативно впливають на конкурентоспроможність продукції підприємств зернопродуктового підкомплексу на зовнішніх ринках і низький рівень вітчизняної фінансово-кредитної системи, відсутність галузевих кооперативних банків, нерозвиненість в Україні сфери страхування кредитних

та виробничих ризиків, нерозвиненість інфраструктури, що призводить до збільшення вартості виробництва, значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання та інше.

Крім того, незважаючи на значні та зростаючі обсяги експорту, підприємства щороку стикаються з постійними проблемами щодо економічної ефективності, що обумовлені нестабільними цінами реалізації зернових культур, відсутність належної інфраструктури ринку та коливання світової кон'юнктури на продовольство.

Тому з метою врегулювання ситуації із перевезеннями зерна доцільним є вироблення, а згодом і підписання спільного плану дій учасників ринку зерна та Укрзалізниці. Особлива увага у ньому має бути приділена забезпеченню рухомим складом експорту переробленої зернової продукції (муки, круп, висівок тощо), яка має високу додану вартість [16].

Процес виходу економічного суб'єкта на зовнішні ринки пов'язані з багатьма складнощами, до яких можна віднести такі як: конкуренція, що є об'єктивною причиною, яка вникає унаслідок відмінності у законодавстві країни-експортера та країни-імпортера; наявність прямих та непрямих заборон на ввезення деяких видів продукції з боку країни-імпортера тощо.

Очевидним є взаємозв'язок між підвищенням конкурентоспроможності продукції експортоорієнтованих галузей та нарощування їх експортного потенціалу.

Вихід на ринок завжди пов'язаний з конкурентною боротьбою. При великій насиченості світових товарних ринків, коли пропозиція значно перевищує попит, кожний товаровиробник бореться за споживача. У такі ситуації споживач надає перевагу найконкурентнішому товару. Тому необхідно покращувати роботу над формуванням сучасної експортної інфраструктури, а саме транспортної, елеваторної, а також звернути увагу на баланс внутрішнього і зовнішнього ринків.

Конкурентний тиск на українські підприємства постійно зростає, що зумовлює актуальність розробок програм, способів та інструментів з підвищення їх стійкості й конкурентоспроможності. Для зміцнення конкурентних позицій вітчизняним підприємствам зернопродуктового підкомплексу необхідно звернути увагу на зростання обсягів світового споживання зерна, що разом із розвитком експортної інфраструктури та потужними інвестиціями в галузь дозволило, за оцінками аналітиків, за останнє десятиріччя збільшити експортний потенціал України.

Тенденції що склалися на вітчизняному ринку характеризуються: помірним зростанням виробництва зерна; збільшенням частки фуражного зерна; скороченням внутрішнього споживання зерна; нарощуванням обсягів експортування зерна. Таким чином, розвиток зовнішньоторговельного ринку зерна дає змогу збільшити рентабельність зернового господарства і окреслює для України реальні перспективи на світовому ринку. На разі відбуваються процеси активної консолідації зернової інфраструктури (елеватори, хлібоприймальні пункти) приватними компаніями.

Серед провідних експортерів намітилася тенденція до нарощування портових потужностей із зберігання та перевалки зернових культур. Характерним для вітчизняних зернотрейдерів є налагодження контактів з багатьма країнами світу з поставок українського збіжжя.

Висновки. Потенціал України як потужного експортера сільськогосподарської продукції, безперечно, колосальний. Окрім забезпечення власного населення достатньою кількістю високоякісної продукції харчування, наша земля здатна прогодувати ще не одну країну. Для забезпечення такого результату необхідна правильна побудова взаємозв'язків держави з аграрними товаровиробниками та прийнятна система ціноутворення для всіх учасників ринку. В даний час Україна вже є стратегічно значущим постачальником зерна для багатьох світових споживачів, а на тлі очікуваного суттєвого зростання обсягів виробництва може значно зміцнити свої позиції.

Для утримання позицій на міжнародній арені по торгівлі зерном та продукцією його переробки, вітчизняним товаровиробникам необхідно постійно вкладати кошти у підвищення ефективності діяльності, запровадження інноваційних технологій з виробництва конкурентоспроможної продукції. Тому формування експортних позицій необхідно здійснювати із урахуванням внутрішнього забезпечення продовольством населення держави, промисловості - сировиною, громадського тваринництва - кормами, дотриманням технології вирощування продукції, охорони навколишнього середовища та розвитку сільських територій, і тоді грошові надходження від реалізації продукції зернопродуктового підкомплексу на світовому ринку можуть забезпечити підприємствам економічне зростання, фінансову стабільність та конкурентоспроможність, а це особливо важливо в умовах мінливості ринкового середовища.

Література

1. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): моногр./ [Бойко В.І., Лебідь Є.М., Рибка В.С. та ін.]; за ред. В.І.Бойка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.
2. Гайдуцький П.І. Нелегко освоювати цивілізований ринок зерна/ П.І. Гайдуцький// Зерно і хліб . – 2004. – №1. – С. 4–6.
3. Саблук П.Т. Фінансові проблеми розвитку ринку зерна в Україні / П.Т. Саблук , О.Г. Шпикуляк// Економіка АПК . – 2008. – № 12. – С . 69–75.
4. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарського підприємства (моніторинг)/ [Шпичак О.М., Воскобійник Ю.П., Шпикуляк О.Г., та ін]; за ред. Ю.П. Воскобійника. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 458с.
5. Петренко Ю. Сучасний стан функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. Аналіз останніх досліджень і публікацій. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/>
6. Рынок зерновых культур в Украине в 2011/2012 маркетинговом году [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.eba.com.ua/static/members_reviews/Kreston_Grain_3_2013_RUS.pdf

7. Экспортный потенциал зернового рынка Украины превышает 30 млн т, — эксперты. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://ubr.ua/market/agricultural-market/eksportnyi-potencial-zernovogo-rynka-ukrainy-prevyshaet-30-mln-t-eksperty-245245>
9. Підсумки зернового року [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-52-32/1411-2013-02-13-14-08-15.html
10. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика : проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець, В. В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
11. Каменський І.В. Стан виробництва та кон'юнктура ринку зернових культур в Україні. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2010_4
12. Інформація про підсумки роботи підприємств хлібопекарської галузі, виконавчого апарату Об'єднання “Укрхлібпром” та ЦВТЛ у 2012 році. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://ukrhlbprom.org.ua/ua/novini/informacija_pro_pidsumki_roboti_u_2012.html
13. Товарна структура зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році. Звернення Президента України до Верховної Ради України VII скликання. – К.: ДП “НВЦ “Пріоритети”, 2012. – 74 с.
15. АПК інформ: аналітика, прогнози, коментарії.// *Внешняя торговля*. - 2013 - №5 (841) - С. 3
16. Звернення Українського союзу промисловців і підприємців, Української аграрної конфедерації, Української зернової асоціації до вищого керівництва держави щодо ситуації на зерновому ринку України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://obuch.com.ua/download/sport-6990/6990.doc>

Summary

The paper considers the possibility grain product subcomplex adapt to modern demands of world markets, which are dictated by global competition, defined the problem of competitive advantage and the need to enhance their

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.